

Status kobiet w Iranie i Arabii Saudyjskiej

Valeriia Tolochko, studentka II roku Porównawczych Studiów Cywilizacji

Społeczeństwa Islamskiej Republiki Iranu oraz Arabii Saudyjskiej mają patriarchalny charakter. Kobiety są częściowo wykluczone z życia publicznego, a ich wybory edukacyjne, polityczne i zawodowe są ograniczone. Tekst ma za zadanie omówienie statusu kobiet w Iranie i Arabii Saudyjskiej w okresie ostatniego stulecia.

Historycznie rzecz biorąc, muzułmańskie kobiety uczestniczyły we wszystkich aspektach życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Jednak po islamskiej rewolucji w Iranie oraz przez używanie i akceptację tylko jedynej religijnej interpretacji Koranu (wahabizm) w Arabii Saudyjskiej sytuacja się zmieniła. Obecnie w tych krajach rola kobiety ogranicza się do bycia żoną i matką, jej wygląd zewnętrzny jest narzucony przez państwo, a nierówności płci są głęboko zakorzenione w społeczeństwie.

Żeby zrozumieć status kobiet w Iranie trzeba rozpatrywać dwa różne paradygmaty: ustrój Pahlawi i Islamską Republikę.

Ustrój Pahlawi

W 1921 r., pośród zamieszek państwowych i interwencji zewnętrznej, irański oficer Reza Chan zajął stolicę Teheran w walkach i został mianowany gubernatorem wojskowym, a po pewnym czasie ministrem wojny. W 1923 został premierem. Wykorzystując swoją pozycję i autorytet, przygotował obalenie dynastii Kadżarów i już w 1925 dowódca wojskowy Reza Chan został ogłoszony szachem Iranu, co zapoczątkowało erę dynastii Pahlawi (Abrahamian 2018: 55).

Reformy Rezy Pahlawi wskazywały na dążenie do wolnego od wpływów duchowych i różnic etnicznych Iranu. Modernizacja Iranu dotyczyła nie tylko budowy dróg i kolei transirańskiej, nowoczesnego sądownictwa i systemu edukacji, ale dużą uwagę przykładano do ubioru kobiet. Odpowiedni wygląd zewnętrzny miał sprzyjać jedności narodowej (Abrahamian 2021: 140). Na początku kobiety mogły, ale nie musiały chodzić bez zasłony. Ponadto otrzymały prawo do przemawiania na ulicy do niespokrewnionych mężczyzn, a nawet jeździć z nimi powozami o ile zdejmują kaptury powozu. Jednak w większości przypadków iranki nie korzystały z takich praw i jedynie nieliczne kobiety wychodziły w miejsca publiczne bez zasłon

albo bez pełnej długości czadoru. To były przeważnie wykształcone na Zachodzie teheranki, córki z klasy wyższej, cudzoziemskie żony niedawnych uchodźców z Europy i kobiety z klasy średniej z mniejszości religijnych (Abrahamian 2018: 84). W 1928 powstał pierwszy irański kodeks cywilny, który został zaczerpnięty głównie z prawa szariatu. Według kodeksu małżeństwa musiały być teraz rejestrowane, minimalny wiek małżeński dla kobiet podniósł się do 15 lat, a kobiety otrzymały prawo do rozwodu. Oczywiście, nie wszyscy byli zadowoleni z podobnych reform, a jako odpowiedź na opozycję, Szach zaostrzył swoje kontrowersyjne działania. Zakazał wprost pełnego czadoru we wszystkich miejscach publicznych: na ulicach, urzędach, kinach, łaźniach, autobusach miejskich, a nawet ulicznych dorożkach. A ci, którzy tego nie zrobili, zostali wezwani na posterunki policji (tamże: 95). Dla wielu kobiet, zwłaszcza starszych, odsłonięcie miało negatywne skutki. Kobiety coraz częściej izolowały się w swoich domach, z czego wynikała ich zależność od członków rodziny. Do pozytywnych zmian w życiu kobiet można odnieść prawo do studiowania na uniwersytetach w Teheranie, które kobiety otrzymały w 1935 roku, a od 1944 roku edukacja podstawowa dla kobiet stała się obowiązkowa (Esfandiar 2004).

Syn Rezy Chana, Mohammad Reza przejął władzę w roku 1941, kiedy to brak jasnych deklaracji dla poparcia jednej ze stron II wojny światowej doprowadził do przymusowej abdykacji jego ojca. Pomimo pierwszej dekady rozkwitu panowania nowego szacha, następne lata zapisały się jako okres represji i wewnętrznego terroru. Mohammad Reza uznał za główny cel polityki wewnętrznej dążenie do westernizacji państwa, jako że był zafascynowany Zachodem i europejską cywilizacją. To jednak było bardzo trudne zadanie do zrealizowania w szyickim Iranie, w którym islam dominował we wszystkich sferach życia społeczeństwa (Mazurek 2017: 26-9). W 1963 szach wdrażył Białą rewolucję, której reformy obejmowali również kwestie kobiet. Kobiety zyskały prawo wyborcze, prawo kandydować na urząd z wyboru oraz możliwość służby w sądownictwie (najpierw jako prawniczki, a później również jako sędziowie) (Abrahamian 2018: 134). Państwo już nie prowadziło kampanii przeciwko zasłonie, a tylko odradzało jej stosowanie w instytucjach publicznych. Kobiety same mogły decydować, jaką formę zasłony przybrać lub w ogóle z niej zrezygnować. W rzeczywistości jednak taką decyzję podejmowało najbliższe otoczenie kobiety (tamże: 99).

W 1967 r. powstała ustawa o ochronie rodziny, która miała na celu skierowanie wszystkich spraw rodzinnych przez sądy, a nie rozwiązywanie ich osobiście. Ta ustawa nie była zbyt rewolucyjną, raczej próbowała pogodzić prawo szariatu z westernizacją kraju. Szach zadbał o to, by nie przyznawać kobietom żadnych praw, których mężczyźni nie mieli. Prawo mężczyzn do rozwodów oraz wzięcia wielu żon zostało ograniczone. Teraz mężczyźni nie

mogli się rozwieść z żonami bez podania ważnych powodów sądom rodzinnym, a żony otrzymały prawo wnioskować o rozwód. Zawarcie małżeństw poligamicznych stało się możliwym jedynie za pisemną zgodą poprzednich żon (wyjątkiem była sytuacja, w której kobieta nie mogła wypełniać swoich obowiązków małżeńskich, takich jak narodziny dziecka, stosunki seksualne itp.) (tamże: 152-3). Jednak w praktyce przepisy nie były aż tak skuteczne. Ze względu na uzależnienie finansowe i społeczne żony obawiały się skutków braku zgody na drugie małżeństwo męża albo nawet groźby rozwodem. Wiek małżeński kobiet został podniesiony do osiemnastu lat, jednak, według statystyk, minimalny wiek małżeństwa był rzadko egzekwowany, zwłaszcza na obszarach bardziej wiejskich. Badanie Iran Fertility Survey, które trwało dziesięć lat pokazuje, że ponad połowa irańskich kobiet bierze ślub przed siedemnastym rokiem życia, a druga połowa jest w większości zamężna już w wieku dwudziestu lat (Morgon 1994: 48).

Państwo zajęło się rozbudowaniem klinik kontroli urodzeń; zezwolono na aborcję w pierwszych dwunastu tygodniach. Kobiety zamężne musiały uzyskać pisemną zgodę męża, a niezamężne mogły dokonać aborcji z własnej decyzji (Abrahamian 2018: 152). Ponadto, Korpus Piśmiennictwa i Zdrowia utworzył specjalne oddziały mające na celu rozszerzenie placówek edukacyjnych i medycznych, zwłaszcza informacji antykoncepcyjnej, na kobiety (tamże: 134). Mohammad Reza stworzył ministerstwo do spraw kobiet, rekrutował kobiety do Korpusów Religijnego i Literackiego. Ustawa o ochronie rodziny dotyczyła również roli kobiet w sile roboczej. Teraz żony również mogły zabronić swoim mężom pracować, jeżeli uważały, że zagraża to reputacji rodziny, ale jedynie za zgodą sądu. Prawo nadal zapewniało mężczyznom większe prawa w porównaniu do kobiet (tamże: 153). Jeżeli chodzi o edukację, to postęp w edukacji dotyczył całej populacji Iranu. Wskaźniki alfabetyzacji iranek wzrosły z 38,3% w 1966 do 55,6% w 1976 na terenach miejskich i z 4,3% do 17,3% odpowiednio na terenach wiejskich (Morgon 1994: 23). Na poziomie podstawowym kobiety otrzymały dużo zysków. Natomiast do wyższego wykształcenia kobiety nadal miały ograniczony dostęp, co utrudniało zmiany w ich działalności gospodarczej i większość nadal pozostawała zależna od swoich męskich krewnych. Role płciowe wciąż pozostawały niezmienione. Program nauczania wspierał edukację kobiet jedynie w takim stopniu, żeby mogły wychowywać dzieci i być dobrymi żonami (Sanasarian 1982). W 1976 roku wydano nowe prawo paszportowe, dzięki któremu pisemna zgoda męża na opuszczenie Iranu przez jego żonę była ważna przez sześć lat (Abrahamian 2018: 167).

Islamska republika

W 1979 roku odbyła się rewolucja islamska. Niezadowolenie społeczne wynikało z nieudanych prób reform, deprywacji ekonomicznej, represji politycznych lub też identyfikacji z islamizmem. Kobiety były głównymi uczestnikami irańskiej rewolucji przeciwko szachowi. Kobiety z klasy średniej i robotniczej wychodziły na wielkie miejskie demonstracje, ubierając zasłonę jako symbol protestu, symbol sprzeciwu wobec burżuazji Pahlawi (Moghadam 2004: 1). Lider opozycji islamskiej Ruhollah Chomejni przejął władzę, Iran stał się republiką islamską, a największymi przegranymi tych zmian w kraju były kobiety.

Wizja ajatollaha Chomeiniego dla Iranu polegała na powrocie do konserwatywnych wartości islamskich i uwolnienie się od wpływów zachodnich. Chomejni wołał widzieć kobiety w skromnych islamskich strojach i mimo protestów (między innymi z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet w Teheranie) przeciwko obowiązkowemu hidżabowi, w 1981 roku był wprowadzony obowiązek noszenia chusty, długiego płaszcza, a najlepiej pełnego czadoru. Ponadto zostały zakazane kosmetyki (tamże: 1). Nakazy te były surowo egzekwowane, a osoby naruszające je były karane grzywną lub nawet fizycznie.

W pierwszej połowie lat 80. nowy reżim zabronił kobietom wykonywania niektórych zawodów, takich jak sądownictwo i śpiew. Kobiety masowo były zwalniane i zachęcane do wykonywania obowiązków domowych, opieki nad dziećmi i mężami (Mahdi 2004: 434). Została unieważniona ustawa szacha o ochronie rodziny jako sprzeczna z islamem. Chomejni potępiał ustawę o ochronie rodziny nie tylko z powodu jego treści, ale dlatego, że została uchwalona przez nielegalne, antyislamskie prawodawstwo. W jego miejsce powstał kodeks rodzinny oparty na skrajnie patriarchalnej interpretacji szariatu. Wiek zawarcia małżeństwa dla dziewcząt został obniżony do 13 lat, a mężowie znowu mogli rozwieść się z żonami bez zgody sądu (Abrahamian 2018: 177). Ponadto zostało ogłoszone, że wszystkie kobiety, które otrzymały rozwód na podstawie ustawy o rodzinie, są nadal legalnie w związku małżeńskim ze swoim byłym mężem, a jeżeli świadomie wzięli ślub ponownie, to w rzeczywistości popełnili cudzołóstwo i jeśli urodziły się z nich dzieci w nowym małżeństwie, te dzieci są nieślubne i jako takie nie mają dziedziczenia (Ferdows 1983: 290-1). Nowe prawo szariatu zmieniło również przepisy dotyczące opieki nad dziećmi. Teraz kobiety po rozwodzie miały prawo zatrzymać dzieci płci męskiej tylko do drugiego roku życia, a żeńskiej do siódmego. Po tych wiekach ojcowie mieli prawo do pełnej opieki (Mahdi 2004: 434).

Kodeks prawny przepisywał kobietom połowę wartości mężczyzny. Mężczyźni i kobiety byli rozdzielni na wyższych uczelniach, które kiedyś były koedukacyjne, a

studentkom zabroniono wstępu na 69 różnych kierunków studiów, takich jak inżynieria i rolnictwo. Ponadto wszystkie studentki zostały wykluczone ze szkół prawniczych. Kobiетom zabroniono uprawiania niektórych sportów i nie wolno było oglądać mężczyzn na boiskach sportowych (tamże: 434). W 1989 r. rząd, wcześniej zachęcając do wzrostu populacji, zmienił bieg i ogłosił, że islam faworyzuje rodziny z dwójką dzieci. Zostały otworzone kliniki kontroli urodzeń, były dystrybuowane prezerwatywy i pigułki. Dotacje dla rodzin wielodzietnych zostały obniżone, a do programu szkolnego wprowadzono edukację seksualną (Abrahamian 2018: 184).

Zmiany w życiu społecznym kobiet nastąpiły podczas wojny z Irakiem w latach 1980-1988. Mobilizacja irańskich mężczyzn stworzyła możliwości zatrudnienia dla wykształconych kobiet w sektorze publicznym, zwłaszcza w służbie zdrowia, edukacji i administracji publicznej. Reżim nagradzał islamistyczne kobiety, pozwalając im kandydować do parlamentu i dając im pracę w służbie cywilnej. W 1980 roku cztery kobiety zasiadało w parlamencie republiki (Moghadam 2004: 3).

Arabia Saudyjska

Królestwo Arabii Saudyjskiej rządzona jest przez klan Al Saud. Władcą państwa od 2015 roku jest król Salman ibn Abd al-Aziz Al Su'ud. Saudyjski rząd opiera swoją legitymację na interpretacji szariatu i Konstytucji, Ustawy Zasadniczej uchwalonej w 1992 roku. Zawiera ona 83 artykuły odnoszące się do uprawnień i obowiązków obywateli. Pierwszy artykuł ustanawia Koran i Sunnę jako podstawę prawną, konstytuującą rządy. Uświadomić to może rolę jaką religia odgrywa w zarządzaniu królestwem, lecz nie tylko. Religia odnosi się również do sądownictwa i szeroko rozumianej publicznej moralności (Rajkhan 2014: 1). Pomimo, że polityka Arabii Saudyjskiej dotyczy zarówno mężczyzn jak i kobiety, to widoczne są pewne nierówności i ograniczenia dla drugiej z płci. Państwo narzuca segregację płciową, realnie uniemożliwiając pełną partycypację obywatelską w życiu politycznym.

Przykładem działań prowadzących do ograniczenia roli odgrywanej przez kobiety w życiu publicznym jest instytucja specjalnej komisji religijnej, funkcjonującej pod nazwą: Komitet Krzewienia Cnót i Zapobiegania Złu. Powołana została w 1940 roku. Funkcjonariusze komitetu działają głównie w obszarze egzekwowania prawa koranicznego. Rozumie się przez to kontrolę odpowiedniości ubioru kobiet, rozdzielania kobiet od mężczyzn i przestrzegania godzin modlitwy przez osoby publiczne. Od 2006 r. organizacja nie ma już prawa do aresztowania i przesłuchiwania. Niestety, prawo to nie było przestrzegane. Dopiero po reformach w 2012 roku zabroniono przyjmowania do formacji ochotników i wolontariuszy,

a także ograniczono kompetencje funkcjonariuszy do jedynie „udzielania dobrych rad” (Urzędowska 2012).

Litera saudyjskiego prawa określa system rządzenia w królestwie Arabii Saudyjskiej jako opierający się na „sprawiedliwości, konsultacjach i równości zgodnie z islamskim szariatem” (Rajkhan 2014: 2). Jak jednak prawo odnosi się do rzeczywistości? Aby zrozumieć kontekst życia kobiet w tym muzułmańskim kraju należy sięgnąć do jego historii, ponieważ społeczno-ekonomiczne i polityczne uwarunkowania Arabii Saudyjskiej są ważnym elementem zrozumienia obecnego statusu kobiet w tym kraju.

Szybki rozwój gospodarczy w latach 70. zwrócił uwagę na problemy kobiet w Arabii Saudyjskiej w sposób, którego nie można było zignorować, zwłaszcza w obliczu dramatycznych zmian społecznych, które wciąż trwają z powodu arabskiego powstania. Kwestie dotyczące praw i obowiązków kobiet w procesie rozwoju są równie kontrowersyjne zarówno wśród konserwatystów, jak i postępowców w społeczeństwie saudyjskim. Szybki rozwój gospodarczy mający miejsce w latach 70. XX wieku unaoczniał ogromny problem społeczny, jakim jest wykluczenie połowy populacji z życia publicznego. Odkryta tam w latach 30. ropa zaczęła przynosić profity, których beneficjentami stały się państwa Zatoki Perskiej, a także niemal całego Bliskiego Wschodu. Doprowadziło to do zamiany sposobu życia całego społeczeństwa. Założenie ARAMCO (skrót: Arabian American Oil Company) również przyczyniło się pobocznie do sytuacji i przede wszystkim świadomości saudyjskich kobiet. Amerykanie pracujący przy wydobywaniu ropy naftowej wraz ze swoimi technologiami sprawdzili do kraju swoje rodziny, a także zachodni sposób życia. Budowano firmy, domy, szkoły i kompleksy na modłę zachodnią. W połowie lat 70' pracownicy zagraniczni i migranci stanowili 43 % siły roboczej w przedsiębiorstwach naftowych. Wówczas podniosła się społeczna świadomość na różnice między sposobem życia miejscowych, a przyjezdnych. Zagraniczne kobiety nie zasłaniały swojego ciała w sposób typowy dla Saudyjek, jeździły samochodami. Doprowadziło to szybko do wzrostu wrażliwości na tego typu różnice kulturowe i sprawiło, że saudyjskie kobiety zaczęły domagać się podobnych przywilejów (tamże: 6-7).

Istotny był też wpływ innych czynników historycznych. Obalenie irańskiego Szacha w 1979 roku umocniło wiodących religijnych radykałów. Wydarzenia zamachu terrorystycznego w Mekce w 1979 roku według różnych źródeł miało być inspirowane udanym przykładem obalenia króla w Iranie. Przed tym zamachem islam nie był powiązany z polityką, a zachodnie innowacje były postrzegane neutralnie. Kobiety były bardziej wolne w Arabii Saudyjskiej, mogły spotykać się z mężczyznami spoza rodziny i chodzić w miejscach publicznych bez abaji.

Jednak po 1979 roku wszelkie zachodnie wartości i westernizacja były odrzucone, a wśród pierwszych wezwań islamskich fundamentalistów był nakaz noszenia abaji w miejscach publicznych. Gazety i inne media wykluczyły wszystkie obrazy kobiet, przestrzegając surowych norm religijnych. Ponadto Ministerstwo Edukacji Wewnętrznej otwarcie utrudniało zatrudnianie kobiet, w tym cudzoziemców, a stypendia dla kobiet na studia za granicą spadły (Wright 2001: 155). Ścisły fundamentalizm pozostał względnie niezmieniony aż do ataków z 11 września 2001 roku, po których polityka fundamentalizmu islamskiego zaczęła być krytykowana na arenie międzynarodowej, jako że 9 z 11 terrorystów było Saudyjczykami. Od tego czasu konserwatywne postacie religijne i gwardia szariatu zmniejszyły swoją rolę w społeczeństwie i polityce, a na stanowiska rządowe mianowano reformistów.

Do 2001 roku saudyjskie kobiety uważały się za przedłużenie ich męskich opiekunów. Tożsamość kobiety pojawiała się po raz pierwszy w związku z dowodem osobistym jej ojca. Później, jeśli wychodziła za mąż, zostawała dodana do karty męża lub, w przypadku śmierci ojca, do karty najbliższego krewnego (Rajkhan 2014: 8-9). A do 2008 roku żadna kobieta oficjalnie nie mogła zawrzeć małżeństwa, rozwieść się, zdobyć wykształcenie, poruszać się po kraju, wyjeżdżać za granicę, pracować, otwierać kont bankowych, wykonywać zaplanowanej operacji bez zgody męskiego opiekuna. Chociaż zasady te zostały zniesione, praktyka posiadania męskiego opiekuna nadal istnieje wszędzie, z tego powodu, że formalnie nie uchwalono przeciwko niemu żadnych przepisów. Prawa kobiet noszących nikab są jeszcze bardziej ograniczone, jako że nie są w stanie samodzielnie udowodnić swojej tożsamości. W takich warunkach kobiety faktycznie nie mają możliwości złożenia skargi na opiekuna (UN Human Rights Council 2009: 9-11). Do 2016 roku zgodnie z prawem Arabii Saudyjskiej kobiety musiały mieszkać i wyprowadzać się poza dom z mężczyzną krewnym lub mężem.

Przestrzeń publiczna w Arabii Saudyjskiej jest podzielona na trzy sfery: męską, żeńską i mieszaną, do których dostęp jest ograniczony albo dla mężczyzn, albo dla kobiet, albo dostępny dla każdego. Kobiece przestrzenie stają się coraz szersze i zróżnicowane, sięgając daleko poza sferę prywatną. Żeńskie przestrzenie mieszczą szkoły, uniwersytety, organizacje charytatywne, administrację kobiet, urzędy państwowe i sklepy. Proces ten różni się od tego, co zwykle miało miejsce w innych krajach regionu, gdzie wzrost płatnej pracy dla kobiet w miastach spowodował wejście kobiet do wcześniej istniejącej męskiej sfery publicznej i stopniowe zanikanie granic między sferą (kobiecą) prywatną i sferą (męską) publiczną (Le Renard 2008: 612).

Przekonanie, że kobieca natura różni się od męskiej dominuje w Arabii Saudyjskiej, co skutkuje nierównościami w edukacji i życiu zawodowym. Do 2002 roku szkolnictwo kobiet na

wszystkich poziomach podlegało Departamentowi Przewodnictwa Religijnego, natomiast edukację chłopców sprawowało Ministerstwo Oświaty (Rajkhan 2014: 7). Miało to zapewnić kierunek edukacji kobiet w stronę uczynienia ich dobrymi żonami i matkami. Jakość edukacji kobiet jest znacznie niższa niż mężczyzn. Programy nauczania i podręczniki są aktualizowane znacznie rzadziej, nauczyciele i wykładowcy są gorzej wykwalifikowani, a wybór kierunku studiów jest ograniczony. Jedynie edukacja w zakresie medycyny, administracji publicznej, nauk przyrodniczych i społecznych oraz teologii islamu została oficjalnie uznana za otwartą dla kobiet. Zgodnie z saudyjskim prawem kobiety mogą pracować w odseparowanych od mężczyzn sferach, a wykonywać tylko „akceptowalny” zawód, taki jak lekarz, pielęgniarka, nauczycielka i w kilku innych dziedzinach, w których klientka może uniknąć niechcianego kontaktu z mężczyzną. Teoretycznie kobieta może być zaangażowana w każdą pracę rządową, w której może wejść w kontakt z mężczyznami. W praktyce odbywa się to w sektorze prywatnym, gdzie mężczyźni i kobiety pracują pod jednym dachem (Baki 2004: 3-6).

Do 2018 roku kobietom było nie wolno prowadzić pojazdów, choć zakaz ten był powszechnie łamany na wsi. Nie było żadnego konkretnego prawa zabraniającego kobietom prowadzenia pojazdów, jednak kobiety nie otrzymywały państwowych praw jazdy, nawet jeśli miały zagraniczne prawa jazdy, co czyniło ich podróż nielegalną. Kobiety muszą również doświadczać się ograniczeń korzystając z usług transportu publicznego, chociaż w praktyce powszechnie wykorzystuje się taksówkarza lub prywatnego kierowcę, co jednak uważane jest za niepożądane. Kobiety mają ograniczony dostęp do autobusów i pociągów. Dla kobiet są specjalne sekcje z osobnym wejściem, które znajdują się na końcu (tamże: 2-3).

Do 2005 roku w kraju nie było minimalnego wieku do zawarcia małżeństwa, a formalna umowa małżeńska była zawierana pomiędzy panem młodym a ojcem panny młodej. W 2005 roku komitet religijny oficjalnie zakazał praktykowania małżeństw przymusowych, minimalny wiek małżeński został podniesiony do 18 lat dla kobiet i mężczyzn, a zgoda panny młodej stała się obowiązkową. Ojciec ma wyłączną opiekę nad dziećmi. Jeśli dziedzictwo jest podzielone między mężczyznę i kobietę, to kobieta otrzymuje połowę tego co mężczyzna (Al-Hakami i Kenneth 2016).

Podsumowanie

Problemy kobiet w społeczeństwach irańskim i saudyjskim są zinstytucjonalizowane i trudne do usunięcia poprzez indywidualne działanie. Nierówność kobiet wynika nie tylko z nauk islamu, ale również tradycyjnie ustrukturyzowana w społeczeństwie. Sytuacja kobiet w obu państwach pogorszyła się po wydarzeniach 1979 roku, kiedy islamski fundamentalizm

zaczął nabierać popularności w świecie arabskim. Status kobiet w Iranie i Arabii Saudyjskiej powoli się polepsza, kobiety jednoczą się i współpracują ze sobą, aby przezwyciężyć męską dominację w swoim społeczeństwie. Ideologia religijna, mimo bycia niekorzystną dla kobiet, staje się również ich narzędziem. Kobiety uczą się używać języka religijnego, który nie może być zakwestionowany, aby osiągnąć własne cele. Kobiety w tych państwach są również skierowane do studiowania prawa islamskiego i szariatu, aby mogły przemawiać w imieniu islamu, co jest potężnym sposobem na konfrontację ze *statu quo*.

Bibliografia

Abrahamian, Ervand (2021). *Iran between two revolutions*. Princeton University Press.

Abrahamian, Ervand (2018). *A history of modern Iran*. Cambridge University Press.

Al-Hakami, Husain i Kenneth McLaughlin (2016). Debatable marriages: Marriage and child marriage in Saudi Arabia. [w:] *Marriage & Family Review* 52(7), (s. 654-664).

Baki, Roula (2004). Gender-segregated education in Saudi Arabia: Its impact on social norms and the Saudi labor market. [w:] *Education policy analysis archives* 12(28).

Esfandiari, Haleh (2004). The Role of Women Members of Parliament, 1963-88. [w:] *Women in Iran from 1800 to the Islamic Republic*. Lois Beck i Guity Nashat. University of Illinois Press.

Ferdows, Adele (1983). Women and the Islamic revolution. [w:] *International Journal of Middle East Studies*, 15(2), (s. 283-298).

Le Renard, Amélie (2008). „Only for women:” Women, the state, and reform in Saudi Arabia. [w:] *The Middle East Journal* 62(4), (s. 610-629).

Mahdi, Abbas Ali (2004). The Iranian women's movement: A century long struggle. [w:] *The Muslim World*, 94(4), (s. 427-448).

Mazurek, Sylwia (2017). Rewolucja islamska w Iranie—przyczyny, przebieg, konsekwencje. [w:] *Nurt SVD*, 1, (s. 38-55).

Moghadam, Valentine (2004). Women in the Islamic Republic of Iran: Legal status, social positions, and collective action. [w:] *Iran after*, 25, (s. 1-16).

Morgon, Robin (1994). *In the eye of the storm: women in post-revolutionary Iran*. Syracuse University Press.

Rajkhan, Safaa (2014). *Women in Saudi Arabia: Status, rights, and limitations*. University of Washington Bothell. School of Interdisciplinary, Arts and Sciences.

Sanasarian, Eliz (1982). *The women's rights movement in Iran: Mutiny, appeasement, and repression from 1900 to Khomeini*.

UN Human Rights Council (2009). *Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences, Yakin Ertürk: addendum: mission to Saudi Arabia*. A/HRC/11/6/Add.3.

Urzędowska, Marta (2012). „Bezwstydnica” nawrzucała brodatym saudyjskim policjantom religijnym. *Gazeta Wyborcza*. <<https://wyborcza.pl/7,75399,11823660,bezwstydnica-nawrzuca-brodatym-saudyjskim-policjantom-religijnym.html>>.

Wright, Robin (2001). *Sacred rage: The wrath of militant Islam*. Simon and Schuster.